

купованих дисертацій. І, безумовно, зробивши дипломи «персоніфікованими»: має бути вказано заклад, який надав ступінь кандидата чи доктора. І якщо неформальна «вага» різних дипломів виявиться при цьому різною – в тому немає біди. А ось критерії до вчених рад мають бути однакові й вельми жорсткі.

І нарешті, слід пам'ятати про ще одну обставину. В Україні з її академічною системою організації науки членство в НАН або в одній із п'яти державних «галузових» академій фактично не є тільки належністю до почесної наукової асоціації (на кшталт Національної академії наук США чи Лондонського Королівського товариства – можна проводити приблизну аналогію між

цими шанованими асоціаціями й, наприклад, громадською Академією наук вищої школи України, членство в якій вважається престижним, але не передбачає щомісячних чималих за українськими мірками бюджетних виплат). Натомість де-факто членство в державних академіях так само є частиною системи атестації науковців, породжуючи відчутні додаткові права та пільги. І то коли авторитет академіка НАН вдалося в основному зберегти, то «наукова вага» дипломів академії педнаук, правових наук, аграрних наук, медичних наук і мистецтв віддавна викликає обгрунтовані сумніви: адже часто вони є пошануванням не так реальних наукових здобутків, як адміністративної позиції відповідного «ака-

деміка» чи «членкора» (не говорю вже про те, що серед членів «галузових» академій трапляються люди і без наукових ступенів, і взагалі без високої освіти). А тому дедалі частіше лунають пропозиції перевести «галузові» академії в статус громадських, а їхні наукові установи розподілити між НАН, університетами й відповідними відомствами.

На цьому тлі реформа системи атестації науковців ніяк не буде для нашої науки першочерговою. Значно важливіше, щоб українська наука насправді стала державним пріоритетом, а владні еліти нарешті зрозуміли: наука є не лише споживачем обмежених державних ресурсів. Лишень на основі сучасної науки мож-

ливий прорив до сучасної економіки знань. І достатнього рівня інтелігентності суспільства без тієї ж науки з високою освітою аж ніяк не утримати.

А коли держава далі виділяє на науку 0,4% свого ВВП (проти 2,7% у США і 2% у країнах ЄС – не кажу вже про те, що й ВВП там у тисячі разів більший!), коли сукупний бюджет НАН України з її 39 тисячами працівників дорівнює бюджетові київського «Динамо» й донецького «Шахтаря», коли науковців в Україні вже у 9 разів менше, ніж держслужбовців, у 5 разів менше, ніж міліціонерів, у 3 рази менше, ніж військовиків – питання про те, як перейменувати наших кандидатів і докторів наук, насправді аж ніяк не належить до першочергових. □

Потьомкінська євроінтеграція

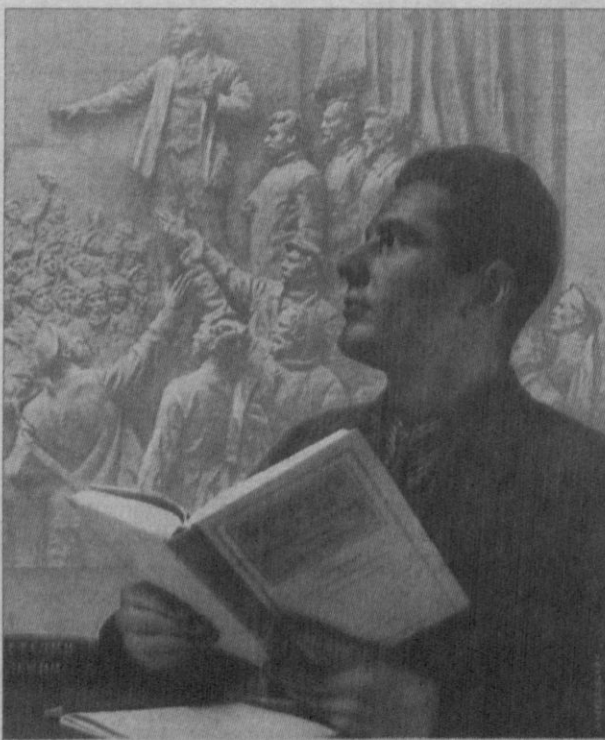
Григорій Грабович

Теми, яким присвячено вміщену тут добірку, – зокрема питання етичного кодексу для наукового середовища (що за нормальних обставин мав би існувати в ньому вже давно – але не всі обставини й не всі середовища нормальні), а також питання атестацій, звань і взагалі наукових стандартів за-слуговують ретельного громадського обговорення. Річ, щоправда, дещо утопійна, – бо де воно, оте громадянське суспільство, в межах якого ця дискусія мала би розгортатися? Якщо українське суспільство тільки починає усвідомлювати свою політичну силу, робить тільки перші кроки до народовладдя, тобто демократії, то чи готове воно – вже тепер – дбати про перспективу, про те, які плоди дадуть уже чинні, але ще не осмислені процеси та рішення? Процеси, до речі, запущені, а рішення роблені переважно за вчорашніми навиками і рецептами і руками вчорашніх кадрів. Проте мовлення, озвучування позиції, і де треба – протесту, вже є першим виявом суспільної дії і фактичним (не лише символічним) ствердженням того очікуваного, ближчого до нормального ладу.

Бачачи нагальну потребу обговорити цей комплекс питань, я планував зробити це у слушний час (саме готую у видавництві «Критика» книжку есеїв «Наука, антинаука, містифікації» й у вступі до неї торкаюся питання взаємодії науки та різних її заперечень). Проте поява відкритого листа професора Миколи Дробнохода (за дорученням Президії Академії наук вищої школи України) до президента Ющенка, а ще вміщуваний тут допис на цю тему доктора фізико-математичних наук, відомого літератора й частого автора «Критики» Максима Стріхи, спонукали мене до оперативнішого, хай і тематично дещо звуженого відгуку.

На самому початку мушу сказати, що я багато в чому не згоден із тим, що кажуть доктори Дробноход і Стріха, а з двома їхніми твердженнями, які, власне, є центральними в їхній аргументації, – що український ступінь «кандидата наук» «рівноправний» із західним PhD або є його еквівалентом і що питання

атестації науковців не є першочерговим для української науки – я не згоден категорично. Питання стандартів, на якому будуються всі дальші як роздуми, так і дії та рішення щодо наукових звань і ступенів, є фундаментальним для здоров'я науки; нехтувати їх або розв'язувати волюнтаристськими,

ИЗУЧАЙТЕ ВЕЛИКИЙ ПУТЬ ПАРТИИ ЛЕНИНА-СТАЛИНА!

«Вивчайте великий шлях партій Леніна-Сталіна!»
Плакат роботи Бориса Березовського, присвячений
перевиданню «Короткого курсу історії ВКП(б)»

суто адміністративними чи бюрократичними фокусами є щонайменше (повторюю вислів доктора Стріхи) безвідповідально, – бо для науки попросту згубно.

Болонський процес – на поверхні й дещо глибше

Чи не основним контекстом для цього комплексу питань є Болонський процес – і не лише контекстом, але й каталізатором і якоюсь невидимою та владною рукою – нібито (за Адамом Смітом) саморегульованого, розумного і благодійного ринку. Про Болонський процес писали й пишуть багато: в українському інтернеті на час написання

цієї статті пошук за відповідними гаслами (Болонський процес і Україна) показує 178 тисяч (!) сторінок; в англійському набігато більше: і тут є й офіційні описи, й коментарі, хоча присутньої критики небагато, більше нескінченного пережовування відомого та поверхового (адже інтернет – це радше звалище, ніж каталог чи бібліографія), й величезна кількість бюрократичного блефу, який навіть виразне відчуття про віртуальну і кон'юнктуру присутності державного істеблішменту, який той процес тепер в Україні насаджує. Але існує також і чимало фахової літератури (переважно англійської – адже процеси глобалізації мають свою мовну логіку) з питань вищої освіти: «Higher Education», «Higher Education in Europe», «European Journal of Education», «Russian Education and Society», «European Educational Research Journal», або й такі професійні журнали на кшталт «Anthropology Today», на сторінках яких питання Болонського процесу має постійне і професійне висвітлення. Втім, серед багатьох статей про перебіг цього процесу в різних країнах Європи й на тлі чималої уваги до Росії України майже не видно. Що гірше, не видно, щоб цей європейський і

взагалі західний дискурс і досвід щодо майбутнього вищої освіти в Європі звучав в українському державному, науковому й освітянському контекстах. До цієї самомаргіналізації, нашого аж надто рідного ізоляціонізму, ще повернемося.

Болонський процес – це в основному мета-настанова, а потім низка домовлень (не так між державами, як між мегаінституціями та бюрократіями) про конкретні дії задля встановлення уніфікованого європейського науково-освітянського простору, в якому звання, кредити за навчання, курси, залікові одиниці тощо стають легко «конвертовними» або взагалі спільними

(як оте сакраментальне євро), щоби студенти, викладачі та наукові працівники могли вільно пересуватися, навчатися, знаходити працю тощо в різних країнах цього спільного ринку-простору. Центральною тезою для цього спільного простору є запровадження двоциклової системи вищої освіти й одночасно звань – на підставі, власне кажучи, англо-американського розрізнення нижчого циклу (undergraduate studies, який завершується бакалавром) і вищого циклу, власне наукової освіти (graduate studies, який завершується докторатом, PhD, а першим етапом якого є магістерієм). Україна та Росія, які формально пристали до Болонського процесу, найбільше проблем мають із тим PhD. Бо советська система встановила два звання – кандидата наук і доктора наук, і заковика в тому, як їх скорелювати з отим одним PhD (що його формально перекладають як «доктор філософії», але який на Заході також охоплює «доктора наук» – у кожному разі, це найвищий науковий ступінь, який завершує довготривалі студії). Справу дещо ускладнює німецька (і побазована на ній польська) традиція «габілітації», «доктора габілітованого», тобто додаткового відзначення, звичайно за чергову наукову працю, після якого вчений може стати професором. В нецентралізованих країнах Заходу, де професора призначає не міністр освіти, а університет, його рада, ту саму функцію виконує підвищення до статусу професора (в Америці воно завершується процесом tenure, довільного контракту), що зазвичай також пов'язане із належними науковими досягненнями (другою книжкою тощо). Говорити про якусь суттєву наукову різницю між «доктором габілітованим» із Німеччини чи Польщі і професором із PhD, який має tenure в такому університеті, як Гарвард, Єйл або МІТ – підстави немає; це схоластичні або радше школярські ігри. Так само безпредметні розмови про різниці між «доктором філософії» (PhD) і «доктором наук» (DSci), перевагами «doctorat d'État» над PhD тощо. Ті, хто знаються на справі, занурені в науку, такими спекуляціями не займаються – передусім, мабуть, тому, що в світі справжньої науки (не кажу тут про сонні американські провінційні коледжі, ані про наші Авгієві стайні із симулякрами

«академії») процес ствердження стандартів є постійним, він закладений у саму фактуру академічного життя, у структуру семінарів і викладів, і в самому способі спілкування професора зі студентами і докторантами, – а також і колегами на інших континентах і науковою працею як такою. Хоч виїмки, на жаль, всюди бувають, навіть у добрих університетах, але коли йдеться про відкриту систему з нормальною циркуляцією ідей та людей, де пошук професора на конкретну посаду, тим паче на важливу катедру, *принципово* поставлено на рівень міжнародного пошуку (так роблять далеко не в усіх західних університетах – але в найкращих радше так, аніж інак), говорити про те, що одні докторати (PhD) є буцімто 100-відсоткові, зате інші (DSci, наприклад) ну просто 138-відсоткові, якось не випадає; сам такий алгоритм скоріше використовується для ефекту і для профанів – у кожному разі, не для встановлювання дороговказів¹.

Заки перейти до цієї квадратури кола, де кандидати і доктори мають і вміститися у цьому PhD, і замінити й перевершити його, варто ще кількома штрихами доповнити системний портрет Болонського процесу. Насамперед зауважмо, що не було майже нікого, хто не бажав до нього приєднатися. 2005 року на останній немовби зупинці прилучилися Вірменія, Грузія, Азербайджан, Молдова й Україна. (2001 року прийнято було Хорватію, Кіпр, Ліхтенштейн і Туреччину; 2003-го – Албанію, Андору, Боснію і Герцеговину, Ватикан, Македонію, Росію, Сербію та Чорногорію – варто побачити, хто і коли нас випередив.) Не пристала до процесу Білорусь (і це чимало каже про її теперішній режим); крім того, не ввійшли також Монако і Сан-Марино, але, можна припустити, що з інших причин: у Монако освітня система скоординована із французькою і, мабуть, важко знайти у світі країну, що була би більше космополітичною та міжнародно зінтегрованою; а Сан-Марино, мала гірська місцина на території Італії, має з 1985 року свій університет, але ті, хто хочуть продовжувати освіту, можуть це також робити в італійських. Іще варто згадати, що чотири країни не прийнято до Болонського процесу: Киргизстан, північний Кіпр, Ізраїль і Косово. Причина технічно-правова: ці країни не є учасниками європейської культурної конвенції Ради Європи (Ізраїль є спостерігачем; статус Косова ще не визначений; державний статус Північного Кіпру визнає тільки Туреччина, яка його окупувала).

Одне слово, майже всі європейські країни, а також і країни, виразно відчуваючи, що коли не сісти у цей поїзд тепер, потім наздогнати його буде вкрай важко, всідалися навипередки і на всі вимоги – хай які для них обтяжливі – погоджувалися. Нікого, хто сяк-так вписувався в Європу, не відхиляли (Грузія і Туреччина таки мають різні ознаки європейськості, хоч і далеко не всі, – але Азербайджан?). Як зазначав один учасник на конференції Європейської Асоціації суспільної антропології, європейці зі Східної Європи аж так хотіли подолати свою «недоевропейськість», що їхні державні бюрократії наперед приставали на різні нелегкі умови.

Із цього випливає кілька структурних висновків. По-перше, держави, які так легко погоджуються на принцип контролю над якістю, над науковим моніторингом тощо, про який так побожно дбають різні угоди Болонського процесу, за наявності тих освітніх систем, кадрів, традицій і ресурсів, якими вони володіють, не можуть дотриматися того принципу з належною ретельністю або й зовсім не можуть. Це стосується не лише України, але й, наприклад, Польщі, та й Росії також. Але їм важливо щось підписати (адже євроінтеграція!) – а потім якось уже воно буде. По-друге, суть Болонського процесу, як це випливає з цілого його дискурсу, полягає у домовленостях не так між науковцями чи науковими інституціями, як між великими державними бюрократіями. До того – і це також звучить лейтмотивом у різних дописах із поодиноких країн – ці ж державні бюрократії використовують ті чи ті пункти-домовленості Болонського процесу, щоб розв'язувати свої не так освітньо-наукові, як освітянсько-бюджетні проблеми.

А найголовніше ось що: як видно з усього вже сказаного, основним рушієм Болонського процесу є не питання освітянсько-наукових реформ, докорінних структурних змін задля оптимізації науки й освіти у двадцять першому столітті тощо, а оптимізація ринкових стосунків у сфері освіти на європейському просторі – перш за все для подальшої успішної конкуренції з іншими економічними ареалами: з американським та австрало-азійськими (поки що це передусім Японія, але за нею вже видно Китай). Це, звісно, також важливо, але варто усвідомити пріоритети, що тут чому підпорядковано. Як каже одне з положень Болонського процесу: «Звання, надані після першого циклу [тобто бакалаврат. – Г.Г.], також має бути релевантне для європейського ринку праці як відповідний рівень кваліфікації».

Вдумливе осмислення того, що є і чого немає у Болонському процесі, пропонує познанський професор Марек Квек (поінформований український читач знає його завдяки нещодавно виданій збірці «Ідея університету»). Враховуючи політичний і культурно-історичний контексти, Квек наголошує, що Болонський процес, хоч і відбиває оті ринкові потреби й вимоги та загальну прагматично-економічну настанову Заходу, не має чіткого (не те що глибокого) осмислення стану речей у Центральній і Східній Європі, її перманентної культурної й зокрема освітянської кризи від часу

¹ Хоч як це елементарно, але одним із визначальних моментів у такому підході до питання є обов'язок (іноді записаний у законі) певного відділу, департаменту, катедри тощо перед університетом – оголошувати найширший професійний, отже й міжнародний пошук на заповнення вакантної посади. Коли у грудні 2007 року Університет Кембридж, в Англії, оголосив пошук викладача української філології та культури, звістка вміть облетіла світ (знаю це достеменно) і кандидуватимуть на цю посаду представники багатьох країн.
² Див.: Marek Kwiek, «The Emergent European Educational Policies under Scrutiny: the Bologna Process from a Central European perspective», *European Educational Research Journal*, т. 3, №4, 2004.

падіння комуністичної системи, і тому не дає жодних вказівок, жодного аналізу для осмислення і подолання тієї кризи і врахування глибоких процесів глобалізації, її викликів для сучасної науки й освіти, інституції університету тощо; маючи шанс стати дороговказом і рушієм для докорінних реформ у цій частині світу, Болонський процес від цього ухиляється². Будь-кого, хто стежить за політичною далекоглядністю і рішучістю Європи (добрим прикладом була недавня війна на теренах колишньої Югославії, а для України прикладів є ще більше – зокрема європейське ставлення до російського енергетичного шантажу), це аж ніяк не здивує.

Болонський процес: pro & contra для України

Як бачимо, поїзд уже поїхав, тож саме запитання – а що дає Болонський процес Україні? які його pro і contra саме для нас? – може видатися ретроградним або нативістичним, бо ж як узагалі можна ставити під сумнів євроінтеграцію? Проте запитання небезпідставне – тим більше, що, як видно, слідом за буцімто розв'язаною проблемою (мовляв, усі вже підписалися, консенсус є), надходить наступна, ще складніша.

Щодо переваг ніби все ясно: факт dokonаний і відступу немає. Поїзд їде до світлої мети (заїхати має 2010 року), всі якось сіли й висідали на станції Білорусь ніхто не збирається. Конкретно й ідеологічно – альтернативи до євроінтеграції так і немає. Найпромовистішим, мабуть, є те, що й сама «альтернатива», тобто Росія, також купила квиток на цей

поїзд (хоч і дуже ремствує, що не туди він насправді їде). Об'єктивні дивіденди з уніфікованого європейського освітянського і наукового простору таки мають появитися – хоча ніхто ще не знає, коли (для України, як і для цілої Східної Європи, напевно ще не за два роки). Заперечень проти таких принципів вимог, як-от контроль над якістю (курсів, дипломів тощо) й забезпечення можливості вільно пересуватися, також не чути. (Студенти, втім, кепкують в інтернеті, що вільно пересуваються й інтегруються в Європу, тобто відвідують її, самі тільки бонзи. Із власних спостережень знаю, що справді, ті одиниці, які потрапляють з України в західну вищу школу й науку і добре там почуваються, досягли цього завдяки власній кмітливості й таланту, а зовсім не завдяки системі, найчастіше навіть усупереч їй.)

Власне, головне pro Болонського процесу – це те, що він не закриває, а відкриває двері, чи, може, не так відкриває, як обіцяє, що вони можуть – і мають – бути відкриті. Після офіційної советської ксенофобії така обіцянка, хай і символічна – це щось. Але не вдаваймо, ніби це щось безпрецедентне, або виїмково благородне: адже двері de facto вже давно відкриті – для туристів, для великого капіталу, і для різного непотребу також (наприклад, вельми токсичних промислових відходів – на цьому теж можна заробляти). Як ці двері буде використано, що входитьиме й виходитиме, який буде людський і науковий обмін – покаже час. Але в кожному разі перспективу виходу в ширший світ треба вітати.

Натомість чуємо нарікання, що, мовляв, наша система не готова до змін,

exceptio excipiendis

Володимир ДІБРОВА

**АНДРІЇВСЬКИЙ
УЗВІЗ**

**Володимир Діброва
Андріївський узвіз**

Київ: Факт, 2007

Найновіший роман Володимира Діброва цілком potwierджує давню тезу про перехід кількості в якість: чим більше читаєш цього автора, тим майстернішою здається техніка його письма. В «Андріївському узвозі» письменник вдається до своєрідного salto mortale нарації, розповідаючи родинну історію автобіографічного характеру фрагментами-новелами, розташованими навспак, від прикінцевого до початкового. Це багато в чому промовистий факт, бо далекий, як на мене, від постмодерного світовідчуження автор вдається до прийому постмодерного письма, проте, здається, лише задля того, щоб показати: будь-яка історія, зокрема й родинна, є цілісною, вона не розпадається на друзки,

попри деструктивні (деконструктивні, деконструктивістські) намагання наратора. Триматися купи їм допомагає, звісно, погляд автора – це феноменологи вчили, що погляд як такий є сутнісною, неодмінною характеристикою людини, незалежно від її віку, статі й політичних переконань. У Дібровиній прозі саме цілісність погляду на речі та події є шляхом до синтезу пошматованої на реальне й ідеальне дійсності.

Іншою промовистою деталлю роману, цього разу тематичною, є неодмінно послідовно прописане в кожній із чотирьох новел звертання протагоніста до релігії. Власне, тема індивідуальної релігійності не нова у Діброви, її пам'ятаємо ще від часів «Пісень Бітлз». Новим є осмислення релігії як певного неминучого підсумку збирання до купи всіх різновидів досвіду. Прикро лише, що релігійний досвід не транслюється в процесі комунікації: аби його здобути, треба самому «відірватися від землі». Той, кому свого часу пощастило відірватися, назавжди зберігатиме в собі невимовну пам'ять про політ – наприклад, над київською вулицею Андріївський узвіз, що символізує – і нехай це не звучить банально – життєвий шлях кожного з нас. Тих же, хто спромігся цю пам'ять омовити, здається, і зємо письменниками.

Ганна Протасова

«Критика» щиро вітає Володимира Діброва з перемогою його роману «Андріївський узвіз» у конкурсі «Книжка року Бі-Бі-Сі 2007».

Книгарня «Наукова думка» 01001, м. Київ, вул. Г.рушевського, 4 тел.: (044) 278-06-96

або взагалі їх не потребує (адже маємо те, що маємо, і воно не аж так погане: цілі покоління так училися, і наші батьки...), або, коли вже запроваджувати ті зміни, то якнайповільніше. Зрозуміло, що кожний істеблішмент має свою інерцію, і чим більше він зашкарублий, а тим паче скорумпований, тим більший чинитиме спротив реформам, самій ідеї реформ. Не в цьому гальмуванні, однак, небезпека: об'єктивно таку опозицію до змін, інерцію, вже переломила вища політична сила, центральньо-бюрократичне рішення інтегруватися в Європу – хай там що. (Бо така воля історії, чи там нашої державної місії, чи чогось іще.) Тобто маховик уже крутиться, і все тепер залежить від того, яким змістом наповнюватиметься процес. Бо його негативні моменти діють уже, не тільки в перспективі або *in potentio*, – і треба навчитися адекватно до них ставитися, щонайменше вміти їх розпізнати. Деякі з місцевих реалій і настанов (коли не більшість їх), що впливатимуть на dokonання обіцяних змін, не вельми продумані. Ситуацію ускладнить той очевидний факт, що сам Болонський процес чітких продуманих настанов не дає. Він, наприклад, не встановлює державного мінімуму підтримки науки й освіти – і не погрожує виключати з Болонського клубу країни, які такого зобов'язання не дотримуватимуться. Навпаки, як багато вже про це писано, своїм присутнім схематизмом він відкриває шлях до різних бюджетних зміщень і навіть викривлень.

Лейтмотивом у критиці Болонського процесу є те, що він не враховує специфіки досвіду і надбань конкретної національної освітньої чи наукової системи. Чути слушне нарікання (воно настільки поширене, що навіть міститься на вікіпедійському сайті³), що двоциклова концепція освіти і наукових звань недооцінює фахові (а не академічні) вимоги, скажімо, інженерські, й ускладнює або взагалі шкодить їх імплементації. З українського боку лунають протести, що болонська схема недооцінює різні професійні, наприклад, художні звання. Вікіпедійська мудрість повчає нас, що все це треба і можна узгоджувати. Але чи є такі держави, які зможуть обстоювати свої легітимні інтереси, провадити політику розумного протекціонізму? Може, і є, але Україна навряд чи до них належить.

Схематизм, переважання формальних параметрів над інтелектуальним змістом (і тільки такий підхід, власне, вписується у загально-прагматичну настанову *laissez faire*, яка підштовхує цей процес) легко може призвести до спрощення, якщо не знецінення інтелектуальних, наукових, культурних критеріїв. Питання – універсальне, і вимагає воно окремого обговорення. Проте деякі речі очевидні: хоч би якою була традиція і відданість справі науки і педагогіки, але вони таки улягають економічним чинникам. Якщо факультет зменшує число академічних позицій, якщо під тиском університету змушений зменшувати вимоги (скажімо, закінчувати докторантуру максимум за п'ять-шість років, а не як колись, за сім-вісім), це зрештою починає щораз помітніше впливати на наукову якість. Імунітету перед цим не мають навіть найкращі

західні інституції. Проте корегування стандартів під тиском коштів, браку ресурсів, павперизації суспільства, депріоритизації науки тощо (хоча ці дії вкрай шкідливі і для науки, і для суспільства) – це не найгірша поступка. Набагато загрозовішою є підміна цих стандартів зовсім іншими, не науковими критеріями, коли академічний простір опановують антинаукові, а іноді попросту корупційні схеми.

Наука й освіта між інфляцією та обманом

Потуги вільного ринку, комерції та глобалізації, що стимулюють Болонський процес, водночас також розвивають наукові цінності й конценцію місії традиційного, «класичного» університету⁴. Наступним кроком є вже

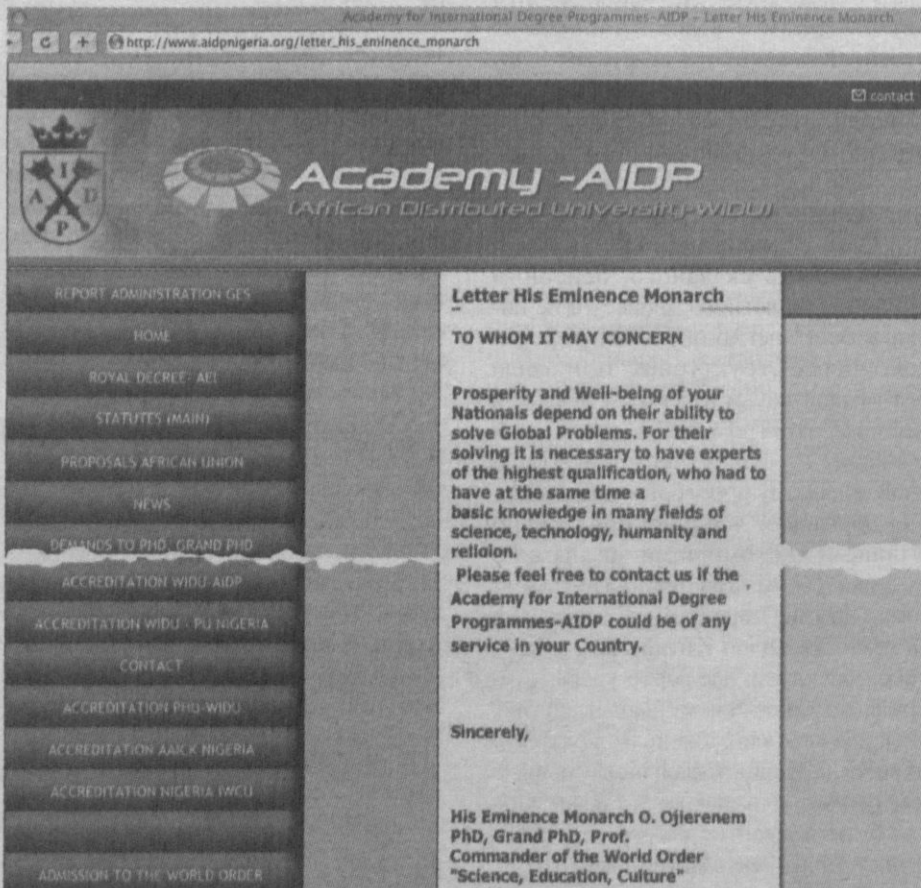
аналізів і коментарів, не кажучи вже про нестримну навалу рекламного спаму. Елементарну інформацію про те, чим є оті штампувальні, подає World Education Services⁵, – це, власне, віртуальні інституції (поштова скринька й електронна адреса), які без належної чи й будь-якої акредитації і без належних, іноді без жодних студій і праць кандидата, але за гроші, надають – тобто продають – свої дипломи; тут-таки наведено чималий, але далеко не вичерпний список сайтів, де це питання обговорюють. У США, де атестацію освіти, дипломів тощо в кожному штаті регулюють власні закони, легальну (віртуальну) адресу для такої штампувальні створюють там, де ці вимоги мінімальні або їх немає взагалі; до того ж, відкрита модель суспільства уможлиблює ситуацію,

том «липових» дипломів у США були релігійні («біблійні») школи і що часто духовним особам надавали безпідставні наукові звання і нагороди; звідти, мабуть, і тон праведного обурення цією «протитуцією» освіти і науки⁶. В США боротьба йшла хвилями. 1924 року сенатська комісія дійшла висновку, що в країні є понад 25 тисяч лікарів із фальшивими дипломами. В 1970-х роках буцімто дуже успішною була боротьба ФБР із різними фальшувальниками дипломів (програма Dip Scam) – але її припинили в 1992 році. Відтоді, за загальним консенсусом, ситуація весь час гіршає – і наявність так званої інтернетівської освіти й інтернетівських дипломів ці проблеми тільки помножує.

І не дивно, що ця хвиля дісталася й нашого берега – з далеких гавайських островів. 2005 року всім відома МАУП – беру саме цей приклад зокрема тому, що її віце-ректором у регіональних справах був тоді професор Микола Дробноход, чий відкритий лист до президента Ющенка спричинився до цих роздумів – аж двічі оголосила на шпальтах свого часопису «Персонал» (2005, №2 і 6), що МАУП розглядає співпрацю з «Американським університетом Гаваїв»; у №6 так і написано під гаслом «Освітні зв'язки міцнішають»:

Днями у Міжрегіональній Академії управління персоналом перебувала делегація Американського університету Гаваїв (АУГ) на чолі з його президентом, професором Хасаном Сафаві (США). У ході візиту відбулася зустріч представників АУГ з президентом МАУП Георгієм Щокіним, на якій підписано документи про створення представництва АУГ. Гавайський університет, який створено 1994 року, має філії у всьому світі. Попередній обмін думками щодо перспектив взаємовигідної співпраці між керівництвом Міжрегіональної Академії управління персоналом та Американським університетом Гаваїв відбувся ще в січні. Розглянувши пропозиції гостей, керівництво МАУП зацікавилася можливістю створення навчального центру АУГ на базі МАУП. Цього разу, крім підписання угод, уже проведено співбесіди з кандидатами на роботу в представництві Американського університету Гаваїв – Україна⁷.

Якось пройшло тоді повз увагу керівників МАУП – може, професор Дробноход тепер це вже знає, – що АУГ, American University of Hawaii – це типова дипломоштампувальня, яка попри назву ніякого формального зв'язку зі штатом Гаваї не має, і ще 17 листопада 2004 року штат Гаваї через своє бюро захисту консулента

Зазивний лист Його Еміненції Монарха О. Оджеренема, першого «Grand PhD» Нігерії, професора WIDU і Командора Світового ордену «Наука, освіта, культура»

його заперечення, як і заперечення наукових цінностей узагалі. Комерція витісняє науку з її місця, коли співіснує з нею без перегородок і медіацій. Крайнім виявом цього є виготовлення, «маркетинг», надавання і продавання фальшивих (у побутовому мовленні – «липових») дипломів. Експерти кажуть, що річний прибуток від цієї узвичаєної в теперішньому світі практики становить не мільйони навіть, а мільярди доларів. З огляду на особливості глобалізованого ринку, на попит і пропозицію, здебільшого вона розквітає в «першому», «просунутому» світі, але в добу інтернету насправді не має реальних меж: вона всюдишуща і живиться насамперед своїм віртуальним статусом, перебуваючи, завдяки юридичній невизначеності – в законодавстві багатьох країн, а тим паче у транснаціональному просторі інтернету і глобальної економіки, – між легітимною та кримінальною діяльністю.

Не можна сказати, що поява інституцій, які заробляють на штампуванні фальшивих дипломів (в англійському світі їх називають *diploma* або *degree mills*, «млинами»), залишилася непоміченою: існує цілий масив описів,

за якої така установа спроможна за-снувати власну акредитаційну фірму, і та, існуючи поряд із легітимними, державними, підтверджуватиме «липову» установу, яка цю фірму і заснувала! Кругова запорука, нічим не гірша від наської. В інтернеті цей момент іще виразніший: пошук у google за «diploma mills» видає вам не лише такі чи такі обговорення, але й «спонсоровані лінки», які застерігають: «Не купуйтеся на липові дипломи! Ходіть до нас, ми даємо справжні дипломи» – і тоді пропонують таку саму «липу». Один із таких⁸ обіцяє диплом PhD всього за 549 доларів плюс доставка (що, може, дешевше, ніж в Україні). Інший, University of Aberdeen⁹, обіцяє це за 900 доларів плюс доставка, але додає до того диплому вашу дисертацію, видруковану у формі книжки, в палітурці, щоправда, в одному примірнику, але з автентичним ISBN номером. Також непогано.

Викладати історію боротьби з цим явищем немає тут місця, а в ній самій немає нічого втішного. Хтось нагадає, що фальшиві дипломи існують відтоді, відколи й справжні, тобто вже десь від XI століття. Особливо засмучує деякого, що в XX столітті певним опло-

³ http://en.wikipedia.org/wiki/Bologna_process

⁴ Див.: *Ідея університету*, зокрема Квекову статтю.

⁵ Див.: <http://www.wes.org/ewent/DiplomaMills.htm>

⁶ Див.: www.belforduniversity.org

⁷ <http://aberdeen.university-edu.us/research.htm>

⁸ Пор.: Richard T. Lumadue, «When Graduate Degrees Prostitute the Educational Process: Degrees Gone Wild», *Christian Higher Education*, 2006, №5, с. 263–278.

⁹ <http://personal.in.ua/article.php?id=43>

(Office of Consumer Protection) подав до суду на АУГ, щоби він припинив свою діяльність і продаж дипломів (і дезінформацію щодо назви), а 31 січня 2005 року суд цей позов задовільнив і оштрафував АУГ на 500 тисяч доларів. Як буває в таких випадках, АУГ перейменувався і, зберігши абрєвіатуру, надалі діє як «American University for Humanities» – тепер у штаті Міссісіпі, хоча бюро має в Каліфорнії¹⁰.

Говорячи про «липові дипломи» в Україні, варто поглянути на «Заяву Прес-служби МОН» у цій справі:

Лють й ненависть ділків від освіти, заробітчан на обмані батьків й дітей викликають сміливі й послідовні кроки МОН щодо наведення порядку в галузі освіти, припинення діяльності псевдонавчальних закладів. Очолити цей рух горезвісне керівництво МАУП, яке веде свій багатотисячний колектив на заклання, грубо ігнорує закони України, політизує, захищаючи свою незаконну діяльність. За десятки років в Україні розвинулась, на жаль, корумпована, злочинська мережа обкрадання громадян за так звані «освітні» послуги. Ці «Вузи» без кадрів, матеріальної бази, всякого навчального процесу видають липові дипломи. На очах суспільства, держави калічаються долі сотень тисяч юнаків і дівчат, наноситься непоправна шкода міжнародному іміджу країни. Прикро, що до цієї кампанії долучаються окремі політичні партії, ЗМІ, молодіжні організації¹¹.

Хвацька риторика і брава поза не усуває, однак, підозри, що не все тут гаразд, і у війні зі «злочинською мережею обкрадання громадян» присутня чимала порція блефу – бо, крім переходу в розпалі цієї війни проф. Дробнохода з МАУПу в радники міністра освіти і науки, інших її результатів щось не видно. Як з тих «Вузів» таки закрито? На крайній випадок, де бодай якийсь перелік вичислених штампувальників «липових» дипломів? Їх же, судячи з заяви, чимало. Питання, звісно, риторичні. Яка держава, такі «Вузи», який політикум, таке й міністерство освіти. Реформи, мабуть, «липові».

Тут варто ще додати, що липові дипломи не тільки «калічать долі сотень тисяч юнаків і дівчат» – вони прилипають і до дорослих, ба, маститих. І так проф. Дробноход у своєму виступі «Академія наук вищої школи України в контексті проблем освітньої і наукової сфер держави» згадує між іншим і те, що правовий статус АН ВШ остаточно розв'язано, а розкольніцьку діяльність колишнього (тепер уже «лже») президента АН ВШ, академіка Миколи Дубини, остаточно засуджено:

З трибуни цієї Конференції ми в черговий раз доводимо до відома науково-педагогічної громадськості, що всі дипломи «академіків», «почесних академіків» АН ВШ України, а також лауреатів академічних нагород, видані впродовж 2002–2007 років за підписом виключеного з Академії М. Дубини, є нечинними, а за фактами шахрайства і підроблення документів проти М. Дубини порушена кримінальна справа за ст. 358, ч. 1 КК України. Ця справа зараз знаходиться на стадії досудового слідства¹².

Таке ретельне вичищення своїх стаєнь може тільки тішити, але знову вкрадається невтішна думка: якщо академік Дубина був таким негідним, що всі його діла і видані чи пак продані дипломи тепер перекреслено, то як це сталося, що він міг заволодіти цією академією? Чому він там узагалі опинився, до свого президентства? Де був інституційний контроль за якістю? Питання – ніяк не риторичні. Йдеться все ж таки про стандарти, про легітимність звань і про моральне право брати слово в таких вагомих справах.

Про суцільну інфляцію ВНЗ, про їхнє непомірне розмноження й роздування, коли чи не кожний повітовий педінститут уже зробився університетом, а національних також ціла купа, можна говорити менше – тим

Інфляція і самообман

Обґрунтування вимоги прирівняти вітчизняного кандидата наук до західного PhD базуються передусім на інерції, на довголітньому наполяганні на тому самих советських (а потім постсоветських) кандидатів наук, а також тих інститутів, що за ними стояли. (І тепер бачимо, що ті кандидати на своїх візитівках або у с.в. афішують себе як PhD – хоч і не всі так чинять.) Найвища інстанція, тобто СССР, на цьому наполягала, і де могла, свою волю накидала. Скажімо, за підписаною 1974 року угодою між СССР і Польською Народною Республікою про взаємне визнання дипломів советського кандидата наук у ПНР належало сприймати як рівного польському докторові, і навпаки,

курсів, загалом десь 24 чи й більше, докторські письмові і усні іспити, і три роки писання дисертації; переважно докторські студії тривають шість-сім років; іноді хтось закінчує швидшим темпом, скажімо, за п'ять років. Докторські дисертації мають обсяг і інструментарій дослідницької монографії, пересічно на 300–500 сторінок. Українська аспірантура, яка закінчується «кандидатом наук», ніяк не подібна до цього: обов'язковими є два курси – іноземна мова, зазвичай англійська, та філософія; курсові роботи тут не конче дослідницькі. Інших курсів немає. Є іспит зі спеціальності. Бувають консультації з керівником; частота таких зустрічей – від одного, ну хай навіть двох разів на тиждень до одного разу на рік; пересічно, може, раз на місяць. Науковий контакт пошукача практично тільки з отим керівником – не так, як у системі graduate studies: із цілим департаментом і багатьма професорами. Та й схожі ті зустрічі тутейшого аспіранта з керівником – перепрацьованим, недоплаченим, на кількох посадах, аби звести кінці з кінцями – радше на короткі розмови, ніж на tutorial, тим паче на курс із обов'язковими дослідницькими працями. Все завершується кандидатською працею розміром до 180 сторінок. Я перебачив таких праць чимало (щоправда, здебільша з гуманітарних наук); жодна не мала насправді дослідницького, наукового характеру. Велика більшість із них – реферативні. Чимало із серйозним нашаруванням поверхового списування. (Про плагіат тут не говоритиму – хоча проблема така існує.) Жодна із тих кандидатських дисертацій, які я бачив, не краща від пересічної американської магістерської, тобто М.А. Весь процес підготовки такого кандидата наук триває три роки. І це все тепер прирівнюється до PhD? Нібито на повному серйозі? А панове Дробноход і Стріха ще й запевняють нас, що це нібито й загальноновизнано, буцімто світовим консенсусом.

Навпаки, загальноновизнаним (не так у світі, як в Україні, хоч і в світі подекуди також) є те, що українська освіта і наука в глибокій, системній кризі, поточена корупцією, недотриманням елементарних педагогічних зобов'язань, абсурдним перенавантаженням викладачів (що мають викладацьких годин десь удесятеро (!) більше, ніж американські), недофінансуванням, інфляцією, штампуванням дипломів і продажем академічних звань. Про останнє ми вже чули з перших уст. Але й про загальну кризову ситуацію промовисто пише академік Дробноход у своєму виступі «Сьогодення і проблеми вищої школи України»¹⁴; доктор Стріха своєю чергою децю наголошує, зокрема проблему недофінансування, – але ні той, ні той якось не пов'язують цей сумний стан української вищої освіти, її системні негаразди з адекватністю, достовірністю, придатністю тих звань,

Рада директорів GES (Global Education System), складником якої є WIDU

паче, що цей державний блеф також уже нарешті привертає щораз більше уваги. (Академік Дробноход торкається й цього, але про це згодом.) Марек Квек у згаданій статті про співвідношення Болонського та глобалізаційних і передусім приватизаційних процесів у постсоветському просторі робить украй песимістичний, хоча, з усього судячи, справедливий висновок:

Вища освіта в регіоні [Східної Європи. – Г.Г.], за незначними виїмками, перебуває у стані перманентної кризи від часу занепаду комунізму <...>: від паралічу основних дослідницьких функцій до постійного зменшення державних видатків, від розбуханості як державних, так і приватних «дипломшампувалень» до корупції і зниження професійного етосу і моральності – комбінація тих чинників своя для кожної країни¹³.

Масштабність цього процесу в Україні передають самі сухі цифри: за підрахунком міністерства освіти, всього є 920 ВНЗ, серед них 184 університети, 58 академій, 125 інститутів, одна консерваторія, 199 коледжів, 210 технікумів і 143 училища. Інфляція у нарощуванні інституцій і роздмухуванні їхнього статусу – за відсутності контролю над якістю, не кажучи вже про нормальні інвестиції, нормальну бюджетну опіку над тим сектором громадського життя, про що постійно йде мова – не може не призводити до загальної деградації стандартів. Яка своєю чергою спричиняє дальшу інфляцію та самообман – скажімо, у тих-таки званнях.

польського доктора наук советська сторона прирівняла до свого кандидата. Всі, хто знав обидві ці системи, а насамперед польські науковці, розуміли, що це явний нонсенс, але чи могла Польща Варшавського пакту, de facto окупована советами, проти того заперечити? І, до речі, за тією ж інерцією, вже незалежна Польща відновила оті домовленості з Україною та Росією (з Україною – в 2002 році). Того вимагають добросусідські відносини – хоча самі звання й умови вишколу для їх здобуття нітрохи не змінилися, хіба що вишкіл на ступінь кандидата наук порівняно з польським докторатом став ще гіршим.

У США в половині минулого століття внаслідок тієї советської «перемоги», що її нібито звістував «спутник», таки засперечалися про співвідношення якості советської та американської освіти, зокрема в галузі математики та фізики, – але ледве чи хто гамузом і в усьому спектрі наук ототожнював ці два звання; а після американської «перемоги» у космічних перегонах наприкінці 1960-х і далі про це вже більше не було мови й поговтів. Причина очевидна – і не тільки у сфері гуманітарних наук. Отже, в американській системі докторський ступінь, PhD (доктор філософії), або DSci (доктор наук) – між ними немає істотної різниці – базується на вимогливій системі graduate studies, яка (покликаюся тут до прикладу Гарвардського університету, але те саме стосується всіх якісних університетів, які взагалі мають graduate studies) обіймає три роки спеціалізованих

¹⁰ Див.: «Unaccredited colleges», Oregon Student's Assistance Commission, Office of degree authorization, <http://www.osac.state.or.us/oda/unaccredited.aspx>

¹¹ Див.: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/13_10; 4 грудня 2007.

¹² Див.: <http://anvsu.org.ua/index.files/ZBORY/dopovid2007.htm>

¹³ Kwiek, c. 763.

¹⁴ Див.: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/Drobnoxod2.htm>

що ця освіта продукує. Немовби не в Україні і не з залученням саме *теперішніх, реальних* українських кадрів, ресурсів, об'єктивних навичок оцінювання тощо ці кандидати наук постали. Та що там не пов'язують – ще й запевняють, що питання адекватності звання до його змісту, кореляції актуального стандарту із наданим йому найменуванням взагалі не першочергове. Тобто а) зробимо кандидатську (будь-як, хай і халтурно), б) назвімо її PhD і в) закриємо дискусію (питання не першочергове). Коментарі, мабуть, зайві. Але не зайво нагадати, що в Україні, згідно з українським законом, західні PhD мусять пройти переатестацію й довести, що вони бодай на рівні кандидата наук. Про такий контроль над якістю пам'ятають. (Хай читачі самі вгадають, чому.)

Як каже народна мудрість, шило завжди вилізе з мішка (це, певно, якийсь закон фізики). Шило в даному випадку – це намагання надати цьому всьому якоїсь логіки і якоесь умонтувати в цю схему підлаштування кандидатського ступеня під PhD також і докторський (із яким, як читачі «Критики» знають, також не все гаразд: згадаймо бодай недавній казус із паном Петром Іванишином – тепер уже доктором наук). Академік Дробноход і доктор наук Стріха висувають немовби пропозицію якоесь відзначити українського доктора наук: чому, наприклад, не звати його – як це нібито роблять у франкомовному світі – «grand doctor», або «Grand PhD». І дійсно, якщо пошукати в інтернеті – для цього він дуже надійний – такі

згадки про «Grand PhD» є – і всі вони без винятку походять із глобалізованої мережі отих diploma mills. Особливо завзятий серед них такий собі World Information Distributed University (WIDU, інший її варіант уживає ще «Informatisation»). Ця штампувальня дипломів покликається на якусь атестатацію від короля Бельгії – звісно, липову, зі справжнім французьким або франкомовним бельгійським науковими світами це нічого спільного не має; вона навіть вигадала собі герб – додавши одну зі своїх аббревіатур до герба краківського Ягелонського університету (що мене трохи «дістає» – бо сам студіював у Ягелонському університеті і маю до нього сантимент.) Де він є, отой WIDU, ніхто достеменно не знає – десь у віртуальному просторі між Австралією, Бельгією, Нігерією та Росією. Знаємо з різних сайтів, що президентом отого WIDU є якийсь пан Едуард Євреїнов із Росії, він же не лише доктор наук, але й «Grand PhD» і навіть «кавалер» і «командор» наук. На сайті West Coast Institute of Management and Technology, ще однієї іпостасі WIDU, є чимало отих «Grand PhD» з різних країн світу. Серед них також президент НАНУ Борис Патон, професор WIDU, кавалер і командор Світового ордену «Наука, освіта, культура». Що його спонукало бути у цьому товаристві й так рекламувати українську науку, не знаю. Іншим подібним «Grand PhD» і «командором наук» є Його Еміненція Монарх О. Оджеренем із Нігерії, – всупереч запевненню академіка Дробнохода, що «беззастережно відданими одно-

ступеневій системі залишаються хіба що університети країн “третього світу”». Мабуть, після Бокаси модніше стало бути якимсь «великим доктором», ніж «Імператором». Залишу читачеві вирішити, кого саме тягне до «третього світу», але зауважу, що ніхто із серйозних науковців на Заході (наскільки я знаю) не претендує на такий титул.

Жага парвеню та нуворишів прикупити собі шляхетності й легітимності, прикраситися різними симулякрами орденів і звань – «великий лицар того й тамтого»; «кавалер й командор такого й сякого ступеня» (у Ку-Клукс-Клані ще величають себе «Великими Драконами») – перекинулася на депутатів і на український політикум узагалі. Липовим духом повіяло вже й від державних орденів – якщо взяти до уваги декого з останніх нагороджених; липові наукові звання стають елементом цього загального процесу. Але який стосунок це має до науки? І, мабуть, головне: невже хтось думає, що отакі дипломні маніпуляції переконують світ і оті сили, що стоять за Болонським процесом? Чи знають ті, хто таке пропонує, про існування різних формальних, соціометрично й економетрично тонко об'єктивізованих рейтингів світових університетів, і що в жодному списку провідних навчальних закладів не видно жодного українського університету з

¹⁵ Див.: Nian Cai Liu and Ying Cheng, «The Academic Ranking of World Universities», *Higher Education in Europe*, т. 30, №2, July 2005, с. 127–136 і сам рейтинг <http://ed.sjtu.edu.cn/ranking.htm>

отієї роздутої кількості, про яку тут ішлося? В китайському рейтингу 500 університетів, що його на державне замовлення робив Шанхайський університет Дзяо Тонг¹⁵, немає ні одного українського; жодного немає і в сорбонському рейтингу 200 університетів, складеному за іншими критеріями; аналогічно з іншими рейтингами. Зате маємо те, що маємо, в даному випадку багато липових дипломів – і штампувальень.

Західні працедавці переважно знають ціну нашим дипломам, а поважна наукова інституція – то й поготів. Саме тому молоді люди, які, крім отого диплома кандидата наук, мають іще талант, волю й амбіцію, ідуть звідси на Захід, щоби там розпочати все «з нуля» – отримати PhD і йти далі в люди. Втім, насправді це ніяк не нуль: справжнє знання своє робить і процес неабияк пришвидшує.

На веб-сайтах жартують: якщо вітчизняний істеблшмент і здатний щось досконало робити, то це будувати потьомкінські села. Є історичний досвід. (Самі офіційні документи/відповіді української сторони на формальні запити/анкети від адміністраторів Болонського процесу чимало тут можуть сказати – проте, це вже на розширену дискусію.) Але кого ми дуримо? Перед ким ставимо оті муляжі? Як знаємо зі світового фольклору, трикстер урешті завжди ошукує сам себе, це його карма – як у того цигана із хроном у Руданського. Але вже зовсім несовісно і безвідповідально дурити своїх підопічних, своїх студентів. □

КРИТИКА

Бібліографія як лакмус для неуцтва

В останньому числі «Критики» надруковано розлогу відповідь співавтора книжки «Усі гетьмани України» Ігоря Коляди на адресований йому аргументований закид у плагіаті (див.: «Критика», 2007, ч. 9, с. 31). Не мавши ні часу, ні охоти занурюватися в авторову мляву риторику, що здебільшого не стосується суті питання і ледве тримається купи, я звернув увагу на одне місце його репліки, яке атестує фаховий рівень Коляди ліпше за будь-який контент-аналіз.

Прагнучи продемонструвати власну компетентність, Коляда наводить список «доти заборонених, а тепер відкритих для загалу праць українських істориків», що з ними він іще студентом, у перебудовні роки, «ознайомився у фондах Центральної наукової бібліотеки імені Вернадського». У списку названо, із зазначенням місця і року видання, тринадцять книжок, більшість яких є класикою історіографії козацтва або популярного історіописання. Та прагнення видатися освіченішим, ніж він є, зіграло з автором лихий жарт: жодної книжки він не спромігся назвати, не помилившись.

Найбільше Коляда виявляє обізнаність із творчістю Миколи Костомарова: у списку сім видань його праць. Перелік цей, однак, міг би бути коротшим – адже в доробку історика немає трьох окремих книжок «Гетьманство І. Брюховецького», «Гетьманство Д. Многогрешного» та «Гетьманство І. Самойловича» (що їх Коляда датує 1868 роком), а є монографія «Руїна. 1683–1687.

Гетьманства Брюховецького, Многогрешного і Самойловича», що вийшла як 15-й том «Исторических монографий и исследований» автора (1882). Немає в Костомарова й книжки «О Богдане Хмельницком», будімо виданої 1882 року в Харкові. Його класична праця зветься «Богдан Хмельницкий» і за життя автора виходила книжкою тричі – окремо 1859 року й у складі «Исторических монографий и исследований» у 1870 та 1884 роках. До того ж, після переїзду науковця до Петербурга в 1858 році виняткове право на видання його історичних праць належало тамтешнім видавцям (Дмитрію Кожанчикову, Маврікію Вольфу та Михайлу Стасюлевичу), і жодна з них не з'явилася друком у Харкові. Дослідження «Гетьманство Выговского» (а не «Гетьманство І. Выговского», як у Коляди) виходило окремо тільки раз – 1862 року, а не 1868-го. Так само лише раз виходила під такою назвою монографія «Мазепа» – 1882-го, а не 1868 року. Окремого видання праці «Гетьманство Юрия Хмельницкого» (а не «Гетьманство Ю. Хмельницкого»), всупереч твердженню Коляди, не існує.

Інші автори представлені в списку не так рясно, проте справа з ними стоїть не ліпше. У доробку Володимира Антоновича немає праці з «Костомаровською» назвою «История Юго-Западной Руси в жизнеописаниях её деятелей» (Київ, 1916). Імовірно, в такий спосіб Коляда «творчо переосмислив» заголовок його спільної з

Володимиром Бецом книги «Исторические деятели Юго-Западной России в биографиях и портретах» (вип. 1, Київ, 1883). Книжка Федора Уманця про Мазепу має назву «Гетман Мазепа» (а не «Гетьманство Івана Мазепы») й вийшла 1897 року в Санкт-Петербурзі, а не 1916 року в Києві. «Історія України-Русі» Миколи Аркаса

Ян Поляк. Диспут св. Стефана (бл. 1484; Стара Пінакотекка, Мюнхен)

виходила за життя автора двома виданнями: 1908 року в Санкт-Петербурзі та 1912 року в Кракові – й жодного разу 1914 року в Києві. Брошури Василя Різниченка «Скасування гетьманства на Україні і останній Гетьман України Кирило Розумовський» (Коляда подає неповну назву) і «Смерть Мазепи» вийшли відповідно в 1916 і 1918 роках, а не в 1914 і 1919 роках.

Проте перл колекції – «Русский биографический словарь», що перетворився під натхненням пером Коляди на... «Русский автобиографический словарь». На тлі розкішного заголовка тьмяніє навіть авторове датування словника 1910 роком – а йдеться про багатотомне видання, що виходило впродовж тривалого часу й лишилося незавершеним.

Errare humanum est. Не буває безпомилкових науковців і безпомилкової науки. Проте помилитися в тринадцяти випадках із тринадцяти, та ще й в елементарному, та ще й із міною ображеної вченості – це вже дещо. Щойно спробувавши зіграти на чужому полі, Коляда мимоволі розписався у власному неуцтві. Ні його наступні кволі виправдання, ні намагання помітити sacramентальну колоду в оці візаві мене вже не хвилюють. Натомість хвилює інше. Чи мають наші спеціалізовані вчені ради моральне право присвоювати ступінь кандидата наук тим, кому бракує навіть номінального уявлення про базову літературу зі свого предмету, а наші національні університети – робити цих кандидатів своїми доцентами?

Чи мають такі доценти моральне право викладати у високій школі («ділитися досвідом зі студентами-істориками»), оцінюючи знання інших, і популяризувати свій фах – байдуже, одноосібно чи у співтворстві із завідувачами відділів академічних інститутів? Сподіваюся, в Україні ще лишилися люди, для яких відповідь на ці питання очевидна.

Степан Захаркін